

„Za Lety pod lesem byl zřízen koncentrační tábor“: Rozbor neznámých fotografií a strojopisu Karla Hungra z Mirovic

**„Below the wood behind Lety, a concentration camp was set up“:
Analysis of unknown photographs and a typescript by Karel Hungr
from Mirovice**

Abstract

The author analyses six photographs and one typescript linked with the history and post-war perception of the site of the former concentration camp in Lety u Písku, which are part of the photographic collection “Mirovice region and the Protectorate Period in Photography (1939–1945)” by Karel Hungr, an amateur photographer from Mirovice. The author deals not only with the reconstruction of the situations depicted or hinted in the archival materials, but also with Hungr’s motivations that led him to take the pictures during the Second World War and to write texts for them at the end of 1960. Thus, the author asks what can be learned from the material for further research on the post-war perception of the Holocaust of the Czech Roma and Sinti.

Key words

Roma, Holocaust, aftermath, Mirovice, Lety u Písku, photographs

Jak citovat

Berkyová, R. 2022. „Za Lety pod lesem byl zřízen koncentrační tábor“: Rozbor neznámých fotografií a strojopisu Karla Hungra z Mirovic. *Romano džaniben* 29 (2): 7–32.

1 Autorka působí v Pražském fóru pro romské dějiny (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR). Je doktorandkou na Ústavu hospodářských a sociálních dějin FFUK. Výzkum byl podpořen projektem nadace Bader Philanthropies. E-mail: renkabery@gmail.com

Úvod

Fotografie, které níže podrobně představím, jsou ve spojitosti s koncentračním táborem v Letech u Písku pro širokou veřejnost téměř neznámé.² Na jejich existenci mě upozornila Marie Hrdinová, se kterou jsem se před několika lety dala náhodou do řeči na mirovickém hřbitově, kde vybavená informacemi čekala na návštěvníky z pietního aktu právě probíhajícího v Letech u Písku.³ I díky její péči o celý fotografický soubor Karla Hungra z období protektorátu a vytrvalé spolupráci během mých následných návštěv mohl vzniknout tento text.⁴

Fotografický materiál pořízený Karlem Hungrem, amatérským fotografem z Mirovic, jenž zdokumentoval události v Mirovicích v období protektorátu a jejich účastníky, nabízí coby historický pramen prostor pro rozšíření znalostí o koncentračním táboře v Letech u Písku a zároveň otvírá diskuzi nad percepcí místa okolním obyvatelstvem v prvních desetiletích po válce. V Hungrově fotografickém souboru čítajícím více než tři sta snímků se totiž nachází i celkem šest fotografií dokumentujících existenci tábora v Letech u Písku (1939–1943) a jednostránkový strojopis, ve kterém autor dál snímky kontextualizuje. Obě tyto části představují pro následující analýzu klíčový materiál.⁵

Jedná se o pramen cenný o to víc, že právě obec Mirovice, odkud autor pocházel, byla v době existence tzv. cikánského tábora v Letech díky své lokaci důležitým článkem při samotném provozu tábora, od institucionální podpory přes poskytování různých dílčích služeb místními obchodníky až po asistenci při převozu a pohřbívání zemřelých na mirovickém hřbitově.

Na fotografii jako takovou ve své analýze nahlížím dvojím způsobem, který spočívá jednak v částečném „obsahovém“ rozboru a rekonstrukci situací zachycených na fotografiích spojených např. s odhadovanou datací pořízení jednotlivých snímků. Zároveň je ve středu mého zájmu postavení a motivace autora fotografií, včetně okolností a podmínek, za jakých snímky nejen vznikly, ale byly i v dalším období prezentovány. Základní otázkou při analýze tedy nebude pouze „co“ je na snímcích a ve strojopisu zachyceno, ale i „jak“ a „proč“ byl tento archivní materiál pořízen a co z něj případně lze odvodit, když hovoříme o poválečné percepci holokaustu Romů a Sintů.

2 Objevují se na výukovém DVD *Lety u Písku: místo, o kterém se nesmí mlčet* = *Lety paš o Písek: than, so pal leste musaj te vakeras* = *Lety near Písek: a place about which we cannot remain silent*, které vydal v roce 2010 Památník Lidice.

3 Marie Hrdinová vyučuje na základní škole v Mirovicích. Je mj. také členkou rady města Mirovice, kronikářkou této obce a dopisovatelkou *Píseckého deníku*, pro nějž píše texty informující o dění v Mirovicích.

4 Ráda bych tímto poděkovala za podnětné komentáře dvěma anonymním recenzentům, stejně jako redakci *Romano džaniben* a posluchačům doktorandského semináře organizovaného na ÚHSD FFUK v ak. roce 2021/22.

5 Všechny tyto fotografie i zmíněný text jsou přetištěny v níže uvedené příloze, za stranou č. 32.

1 Soubor Mirovicko a protektorátní údobí ve fotografii (1939–1945)

Karel Hungr (1906–1987) se vyučil jako vazač knih a fotografování pěstoval jako svůj koníček. Spolu s manželkou Alžbětou, která mu při zhotovování snímků vypomáhala, rád cestoval po místním kraji a fotil okolní přírodu a architekturu (např. mlýny). Zajímal se ale také o místní obyvatele: v pozůstalosti jsou tak např. zachovány snímky víceméně anonymních mirovických řemeslníků či obchodníků (s popisky jako: mlynářka, hospodský, klempíř, pekař, trafikant apod.). Tyto fotografie, podobně jako většina níže analyzovaných snímků, nejsou datovány a dobu jejich vzniku lze pouze odhadovat.

Celý soubor fotografií i s doprovodnými texty předala Alžběta Hungrová do archivu města Mirovice po roce 1990, kdy – dle slov kronikářky Marie Hrdinové – „konečně bylo možno zveřejnit, že do Mirovic dorazila v roce 1945 také americká armáda.“⁶

Sbírka fotografií Karla Hungra, nyní uložená v kronice města Mirovice pod názvem „Mirovicko a protektorátní údobí ve fotografii (1939–1945)“, obsahuje celkem 351 fotografií nalepených na 82 černých velkoformátových kartónových listech. Součástí sbírky je také 5 strojopisů, tj. doprovodných textů označených nadpisem, případně evidenčním číslem listu, které sepsal autor fotografií Karel Hungr.⁷ Tři listy s fotografiemi a textem, které níže představím, stojí v rámci katalogizace samostatně, bez očíslování a v archivní pomůcce zpracované M. Hrdinovou jsou uvedeny jako:

LETY 1 – *Národní politika* 25. 4. 1939 – Pracovní tábor u Písku

LETY 2 – Text (strojopis) – Tábor Lety – historie

LETY 3 – Eskortování zatčených, výstavba silnice, oblečení vězňů

1.1 Fotografie a strojopisy Karla Hungra

V souboru více než tří set fotografií dokumentuje K. Hungr důležité válečné události, které se bezprostředně dotkly historie obce, případně je autor považoval za důležité zachytit (týká se především koláží, viz dále). Velkoformátové listy s fotografiemi jsou částečně řazeny chronologicky. Na listech č. 1–42

⁶ E-mail M. Hrdinové ze dne 4. 2. 2022.

⁷ V roce 2018 za účelem uložení do místní kroniky Marie Hrdinová očíslovala jednotlivé listy s fotografiemi a texty, vyhotovila jejich soupis a strojopisné texty přepsala. Originály Hungrových textů, rovněž nalepené na kartónových listech, jsou tematicky řazeny mezi fotografie, číslování je tedy souhrnné a čítá 91 položek/listů. Citace celé archivní pomůcky je v seznamu literatury uvedena jako: Hrdinová, M. 2018. *Karel Hungr: Mirovicko a protektorátní údobí ve fotografii (1939–1945)*. Soupis fotografií Lety 1–3, listy 1–91. MěÚ Mirovice, kronika města Mirovice.

je zdokumentovaný příchod německé armády do Mirovic⁸ a postupná proměna města (např. nápisy v němčině, vyvěšení vlajky s hákovým křížem), bombardování sousedních Mirotic, příjezd amerických obrněných aut, sovětské tanky a pozůstatky po německé armádě. V další části uvedené strojopisem o jednotkách sovětské armády⁹ nalezneme již zmíněné snímky zachycující fungování nemocnice sovětské armády v prostorách mirovické školy, ale i množství individuálních fotografií pózujících sovětských vojáků či skupinové snímky vojáků s místními dívkami.¹⁰ Vedle autorova osobního dokumentování událostí totiž využívali jeho služby nejdříve němečtí a pak zejména sověští vojáci pro zaslání pozdravů svým rodinám. Zdá se, že Karel Hungr ne vždy přijímal tyto nabídky ochotně, jednu z fotografií komentuje slovy: „Když jsem se vymlouval, že už nemám film a papíry, rozhodli se rychle: střelím.“¹¹

Součástí celého souboru rámovaného obdobím protektorátu jsou koláže či fotomontáže zachycující klíčové historické události a osobnosti doby, např. setkání Hitlera, Mussoliniho a dalších na jednání v Mnichově v roce 1939, které Hungr řadí na konec souboru.¹²

Celý fotografický soubor Karla Hungra je uveden textem „Údobí protektorátu“ (bez evidenčního čísla listu), v němž autor stručně shrnuje historické události od vzniku Protektorátu Čechy a Morava až po osvobození, tedy prohlášení o konci protektorátu 5. května 1945 v Praze. V dalším textu je popsán příjezd amerických a sovětských vojenských jednotek na Mirovicko a vznik kolony opuštěných aut zvané „veletrh“.¹³ Dále se zde nachází text, jenž stručně reflektuje přítomnost sovětské armády a vznik provizorní sovětské nemocnice v mirovické základní škole.¹⁴ Nemocnici dokumentuje Hungr ve fotografiích poměrně detailně (práce lékařů, dění na operačním sále).¹⁵

Podle informací na posledním listu dokončil Karel Hungr kompletaci souboru s fotografiemi, texty a popisky v roce 1960, přičemž sám sebe uvádí jako autora fotografií, kreseb a textů. Na režii, úpravách a zvětšováním snímků se podílela také jeho manželka Alžběta Hungrová.¹⁶

8 Příchod německé armády jako jednu z mála zachycených událostí Hungr datuje, a to v úvodním textu celého souboru: „Dne 15. března ráno rozpoutal se víchr se sněhovou vánicí tak, že kdo nemusel, z domu nevyšel. Jen z oken jsme vyhlíželi a tu náhle přijely autokolony německé armády.“ MěÚ Mirovice, kronika města Mirovice – Karel Hungr: Mirovicko a protektorátní údobí ve fotografii (1939–1945).

9 Kronika města Mirovice – Karel Hungr: Mirovicko a protektorátní údobí ve fotografii (1939–1945), list č. 43

10 Tamtéž, listy č. 44–73.

11 Tamtéž, list č. 68.

12 Tamtéž, list č. 76.

13 Tamtéž, list č. 27.

14 Tamtéž, list č. 43.

15 Tamtéž, listy č. 44–50.

15 Tamtéž, listy č. 44–50.

16 Tamtéž, list č. 91.

Velká část snímků je opatřena popiskem, kterým autor danou fotografii či sérii fotografií komentuje (viz např. „Potraviny byly vydávány na potravinové lístky a na maso z nutné porážky počali lidé státi fronty“).¹⁷ Popisky jsou však obecnějšího rázu – až na výjimky chybí přesnější lokalizace či jména fotografovaných osob, a především také konkrétní datace pořízení jednotlivých fotografií. Ta je uvedena pouze při komentování událostí s širším (tedy i později snadno dohledatelným) historickým významem (např. „Letecký útok na Mirovice – 29. 4. 1945“).¹⁸ Určit přibližnou dobu pořízení studovaných fotografií je v případě fotografií vztahujících se k Letům ztížené o to víc, že tyto snímky K. Hungra vyčlenil mimo ostatní číselně označené listy, které jsou řazeny víceméně chronologicky podle data událostí. Nejasná je i datace popisků. To, že jsou pořízeny až po válce, potvrdil Josef Mařík, správce zbylé pozůstalosti K. Hungra.¹⁹

Z hlediska toho, co Karel Hungr ve fotografiích zachytil, je zřejmá snaha zdokumentovat dění v obci, události, které považoval za důležité či pozoruhodné. Soubor můžeme označit jako reportážní (ostatně sám Hungr jej tak označuje i v posledním strojopisu, na listu č. 89) – dokumentuje např. naložení a odvoz kostelních zvonů z obce,²⁰ trosky německých tanků,²¹ vojenskou polní kuchyni na náměstí²² či oslavy osvobození a slavnostní průvod mirovických obyvatel.²³

Ačkoliv poměrně objemný soubor fotografií ilustruje velkou část dění v Mirovicích, příp. jeho okolí, nelze jej považovat za vyčerpávající či všedokumentující. Některé události či místa v něm nenajdeme anebo jsou pouze naznačené. To se týká i osudu 42 Židů, kteří v Mirovicích žili a v listopadu 1942 byli deportováni do Terezína (Slonim 2003: 53). Ze šesti lidí, kteří věznění v Terezíně a Auschwitz-Birkenau přežili, se v roce 1945 vrátila do Mirovic pouze Žofie Kohnová, která zde také o několik let později zemřela (tamtéž). O těchto mirovických obyvatelích najdeme v souboru fotografií a strojopisů Karla Hungra pouze jedinou zmínku, která jejich osud spíše naznačuje – na listu č. 4 je fotografie pravděpodobně z náměstí, kde několik směřících se žen rozebírá z vozu proutěné koše. Hungr opatřil tuto fotografii popiskem: „Židé byli vystěhováni a chudina se dělí o jejich pozůstatky.“²⁴ O to víc je překvapivé, kolik pozornosti věnuje autor táboru v Letech a zde vězněným lidem, životním podmínkám v táboře i následnému vyrovnávání se se situací přeživších či pozůstalých po válce.

17 Tamtéž, list č. 4.

18 Tamtéž, list č. 16.

19 Rozhovor s Josefem Maříkem ze dne 5. 10. 2021 v Mirovicích (archiv autorky textu). Pozůstalost Karla Hungra s ostatními fotografiemi byla svěřena do správy pana Josefa Maříka, soubor fotografií z období protektorátu věnovala městu Mirovice manželka Karla Hungra.

20 MěÚ Mirovice, kronika města Mirovice – Karel Hungr: Mirovicko a protektorátní údobí ve fotografii (1939–1945), list č. 5.

21 Tamtéž, list č. 21.

22 Tamtéž, list č. 26.

23 Tamtéž, listy č. 37–42.

24 Tamtéž, list č. 4.

2 Fotografie tábora v *Národní politice* – list LETY 1

List s evidenčním označením LETY 1 neobsahuje původní fotografie, ale novinový výstřížek s fotografií a titulkem z deníku *Národní politika*. Jako autor snímku je zde uveden „K. Hungr z Mirovic“. Otisknutý snímek zachycuje část ubikací v táboře v Letech u Písku a muže – zřejmě jednoho z dozorujících četníků, který fotografovi ležérně pózuje s cigaretou v ústech před dřevěnými táborovými domky. Fotografie je v novinách opatřena popiskem: „Pracovní tábor v Mirovicích u Písku je zřízen ke stavbě silnice Mirovice – Orlík n. Vlt. Je rozložen na jižním úpatí vrchu Krahulík a obklopen ze tří stran schwarzenberskými lesy. Sestává z 50 domků.“²⁵

Jak již bylo řečeno výše, u většiny snímků v celém fotografickém souboru chybí datace doby, kdy byly pořízeny. Novinový výstřížek na listu LETY 1 nám tak umožňuje odhadnout alespoň u jedné z fotografií dobu pořízení, a tím i etapu fungování tábora v Letech u Písku, ve které jej K. Hungr zachytil. Deník *Národní politika* uvádí datum otištění 25. dubna 1939. V tomto období na místě budoucího tzv. cikánského tábora prakticky nefungoval ještě ani kárný pracovní tábor, ačkoliv vládní nařízení o kárných pracovních táborech bylo vydáno už 2. března 1939. Počátečním „předchůdcem“ protektorátních táborů byly tzv. pracovní útvary určené podle vládního nařízení z 11. října 1938 „k dočasnému zajištění nezaměstnaných osob“ a využití jejich pracovní síly pro všeobecně prospěšné úkony.²⁶ V Mirovicích byl pro tyto účely vytvořen začátkem listopadu 1938 zvláštní pracovní oddíl, který měl pracovat na stavbě silnice Mirovice–Orlík (Kokoška 2019: 17–18). V mirovické kronice nalezneme zápis kronikáře Jana Tomana z roku 1948, který při zpětném zaznamenání místní historie reflektuje přítomnost pracovního oddílu v Letech v roce 1938 takto: „Umístění tohoto pracovního oddílu [...] vneslo do města určitý vzruch. Vojenská organizace oddílu (každý den večer čten denní rozkaz před hotelem,²⁷ vydávání stravy, odchod a příchod z práce [...] atd.) zaručovala bezvadný pořádek.“²⁸ Dle zápisu měl být celý „pracovní útvar“ ubytován ve městě, a to do jara 1939, kdy měl být „zřízen dřevěný barákový tábor u Letů“.²⁹

Datum, které se vztahuje k otištění (a tím i nejbližšímu datu pořízení) fotografie, tedy nejpravděpodobněji odpovídá době vzniku tábora pro pracovní

25 MeÚ Mirovice, kronika města Mirovice – Karel Hungr: Mirovicko a protektorátní údobí ve fotografii (1939–1945), list LETY 1.

26 Nařízení dostupné na: <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/7281/0/2/vladni-narizeni-c-223-1938-sb-o-pracovnich-utvarech/vladni-narizeni-c-223-1938-sb-o-pracovnich-utvarech> [cit. 17. 10. 2021].

27 Jedná se o hotel Frič v Mirovicích, jehož sál sloužil spolu se školní tělocvičnou či zasedací síní městské radnice k nouzovému ubytování (SOka Písek, Pamětní kniha Mirovice 1913–1939).

28 SOka Písek, Archiv města Mirovice, 1542–1945 (1950), NAD 364: Pamětní kniha města Mirovice 1913–1939, sign. II/1, s. 369.

29 Tamtéž, s. 369.

útvár v Letech. Podle čerstvě vykopané hlíny či poskládaných trubek lze usuzovat, že se zde v době pořízení snímku dokončovala práce na dostavbě v tu dobu ještě neoploceného tábora, kam byla umístěna 3. rota pracovního praporu 105 (Kokoška 2019: 17). Právě zahájené fungování pracovního útvaru v samostatném táboře na louce za obcí, místně označovaném jako „pracovní tábor“, naznačuje i výše citovaný popis v *Národní politice*.

Noviny *Národní politika* byly od roku 1939 spolu s dalšími deníky pod kontrolou celonárodní organizace Národní souručenství. Od 1. dubna 1939 musely mít každé noviny v podtitulu označení „List národního souručenství“, přičemž jednotlivé deníky měly určené hlavní obsahové směrnice. *Národní politika* se měla orientovat na programovou a ideovou oblast zájmu (Poncová 2011: 176). Z dostupných pramenů není jasné, co vedlo K. Hungra k odeslání fotografie do redakce, resp. jakým způsobem se fotografie do redakce dostala, a také jak nebo jestli vůbec redakce do komentáře k fotografii zasáhla.

Originál této fotografie je ovšem umístěný na listě LETY 3, přičemž popis, kterým zde Hungr fotografii opatřil, se od toho z *Národní politiky* liší: „Za Lety u Paraplete byl zřízen koncentrační tábor.“³⁰ Je otázkou, s jakou zkušeností tábor v Letech K. Hungr takto označil při komentování fotografie a s jakým povědomím o funkci tábora v roce 1939 snímek pořizoval. Novinový výstřižek (LETY 1) i originál fotografie (LETY 3) jsou přitom zařazeny do série fotografií k táboru v Letech. Chápal Karel Hungr, místní knihař a amatérský fotograf z Mirovic, na jaře 1939 tábor v Letech jako místo útisku a perzekuce?

Nebo realita fungování tábora v době, kdy byl již koncentračním táborem pro celé rodiny Sintů a Romů natolik společensky rezonovala, že přehlušila veškeré dosavadní povědomí o funkci tábora? Popisky dokončil K. Hungr v roce 1960, tedy patnáct let po konci druhé světové války, což vede k úvaze, do jaké míry byla jeho percepce místa ovlivněna také až poválečným děním, v Mirovicích spojeným s oběťmi letského tábora pohřbenými na místním hřbitově, o nichž Hungr píše ve svém doprovodném textu.

3 Fotografie lidí vězněných v „letovském koncentráku“ – list LETY 3

Na třetím listu věnovaném Letům se nachází šest fotografií, z nichž každá je opatřena popisem, bez uvedení data. Vedle už výše zmíněné fotografie ubikací s pózujícím dozorcem zde nalezneme snímek rozbořeného opevnění umístěného v lese, jehož popis zní: „Opevnění čs. armády podél Vltavy byla Němci rozstřílena.“ O jaký objekt se jedná, naznačuje archeolog Pavel Vařeka, podle kterého by mohlo skutečně jít o zničený objekt lehkého opevnění čs. armády,

30 MěÚ Mirovice, kronika města Mirovice – Karel Hungr: Mirovicko a protektorátní údobí ve fotografii (1939–1945), listy LETY 3.

tzv. řopík, z konce třicátých let.³¹ Ovšem spojitost mezi touto fotografií a dalšími snímky na listu, které se týkají tábora v Letech, není kromě pravděpodobné lokace zcela zřejmá.

Mnohem zajímavější jsou pro téma percepce tábora v Letech u Písku další fotografie, na nichž autor zachytil lidi vězněné v táboře či místa, kde pracovali. Určení data, kdy byly tyto snímky pořízeny, v podstatě osciluje mezi třemi podobami jednoho místa v různém časovém období a především s různou funkcí. Jde o již výše zmíněný kárný pracovní tábor fungující zde od srpna 1940, v první polovině roku 1942 na několik měsíců zreorganizovaný jako tzv. sběrný tábor zamýšlený jako místo „preventivní policejní vazby,“³² anebo se jedná o tzv. cikánský tábor Lety, který na tomto místě fungoval od srpna 1942 do srpna 1943 už v rámci otevřené rasové politiky namířené proti Romům (Nečas 1994: 47–62).

Jedním ze snímků je fotografie zachycující skupinu šestnácti lidí procházejících obcí – pět četníků, kteří doprovází jedenáct mužů v civilním oblečení. Je opatřena komentářem: „Eskortování zatčených do letovského koncentráku.“ S největší pravděpodobností skupina přichází z mirovického vlakového nádraží a směřuje k táboru.³³ Podle výhradně mužského složení procházející skupiny můžeme předpokládat, že fotografie mohla být pořízena v době fungování tzv. kárného pracovního tábora (KPT), tj. v období 8. 8. 1940 – 1. 1. 1942 (Nečas 1999: 25), kdy byli do tábora zařazováni výhradně muži.³⁴ Úplně však nelze vyloučit ani následné krátké období tzv. sběrného tábora. Civilní oblečení eskortovaných mužů a fakt, že vězni nosili ve všech etapách táborový oděv, pak napovídá, že se nejspíš nejedná o již vězněné muže pracující mimo tábor např. v rámci dislokované pracovní skupiny,³⁵ případně o jakýkoliv jiný transport dopadených uprchlíků, rekonvalescentů z nemocnic či vězňů ze zajišťovací nebo vyšetřovací vazby (Nečas 1999: 38).

31 E-mailová korespondence s Pavlem Vařekou z 3. 12. 2021.

32 Tento krok mj. navazoval na nařízení o preventivním potírání zločinnosti z 9. 3. 1942 namířeném na „asociály“, v jejichž výčtu byli výslovně zmíněni „Cikáni a osoby kočující po cikánsku“. Preventivní policejní vazba byla vedle táborů v Letech a Hodoníně vykonávána také v donucovaných pracovnách v Ruzyni, Pardubicích a v Brně, mimo protektorát byl takovým místem koncentrační tábor v Auschwitz I a později další koncentrační tábory, kam bylo z protektorátu vypraveno několik transportů „asociálů“ (Nečas 1994: 41–42).

33 Nejpravděpodobněji se jedná o křižovatku ulic Táborská a Luční v Mirovicích, na niž navazuje silnice I/19 vedoucí k místu bývalého tábora. Z fotografie lze identifikovat také některé dodnes zachované prvky místní architektury a okolní krajiny.

34 Brzy po otevření KPT se ministerstvo vnitra obrátilo na zemské úřady se žádostí o urychlenou zprávu o Romech připadajících v úvahu pro zařazení (Nečas 1999: 39). Horlivost úřadů, jak uvádí Nečas, šla však někdy tak daleko, že navrhovaly – v rozporu s předpisy – zařadit do táborů i romské muže, kteří se nedopustili žádných trestných činů, nebo mladistvé pod 18 let (Nečas 1994: 39–40). Okresní úřad v Hradci Králové zaslal v listopadu 1940 také dotaz na ředitelství tábora, zda je možné do KPT zařadit i ženy. SOA Třeboň, Fond Cikánský tábor Lety, inv. č. 56, sign. 3.A.1, k 12.

35 O dislokovaných pracovních skupinách vězňů viz dále v textu. SOA Třeboň, Fond Cikánský tábor Lety, inv. č. 86, sign. 3.F.2, ka 22.

Vedle popisku, u něhož si nelze nevšimnout, že Hungr opětovně označuje tábor za „koncentrační“ (viz dále), je pozoruhodný také způsob, jakým Hungr situaci zachytil. Zatčení muži, někteří dobře oblečení, jdou v doprovodu četníků. Četnický doprovod vězňů, jakož i samotný průchod eskortovaných přes obec, nebyly od doby fungování KPT³⁶ v Mirovicích neobvyklým jevem. (Připomeňme, že nejbližší železniční stanice vzhledem k dopravě do obce Lety byla právě v Mirovicích.) Situace zachycená K. Hungrem je tedy nejspíš jedna z mnoha, jichž byli obyvatelé Mirovic svědky. Přesto si nelze nevšimnout, že skupina je zachycena z dálky, fotograf byl možná v podřepu či fotografoval „od pasu“. Snímek celkově není ostrý, naopak, budí dojem, že byl pořizován ve spěchu, improvizovaně. Lze si také představit, že Karel Hungr potkal procházející skupinu náhodou a rozhodl se danou situaci zachytit, zvětšit téměř rutinní procházení budoucích vězňů skrze obec. Proč? Náповědou může být samotný fakt, že tento snímek – byť rozmazaný – autor do svého souboru vůbec zařadil a opatřil ho komentářem. Připsal mu tedy v jím určeném kontextu váhu bez ohledu na kvalitu zpracování (Wittlich 2010: 122). V jednom ze strojopisů připojených k souboru K. Hungra srovnává způsoby zachycení událostí, přičemž vzpomínky podle něj „zestárnou, zkruslí se vyprávěním (...)“, a jen fotografie „zaznamenají a uchovají skutky i pravdu tak, jak je za padesátinu vteřiny zahlédly“.³⁷ Z hlediska současného vnímání fotografie, potažmo historické fotografie a jejího studia, je však i kategorie autora nedílnou součástí „čtení“ snímku. Ten pak nepředstavuje neosobní, objektivní zobrazení skutečnosti, ale svědectví toho, co vidí autor. Nejde tedy pouze o záznam, ale také o hodnocení zachycené situace (Wittlich 2010: 121).

Další fotografie na listu LETY 3 představuje ovšem oproti předchozí fotografii odlišný přístup K. Hungra jako autora, a to hned z několika hledisek.

Fotografie s popiskem „Vězni byli oblékáni do stejnokrojů bývalé čs. armády“ zachycuje neznámého muže stojícího jakoby v pozoru ve vojenské uniformě. Obdobnou vyřazenou uniformu dostávali muži při internaci jak do kárného pracovního tábora a později sběrného tábora (Nečas 1994: 40), tak i do tzv. cikánského tábora v Letech (Nečas 1999: 48). Jen na základě oděvu tedy není možné s jistotou určit, o jaký rok, respektive fázi fungování místního tábora se jedná. Při bližším pohledu na pozadí a detaily zachycené situace se zdá, že se fotografovaný muž s největší pravděpodobností nenachází v táboře, ale mimo něj. Zděný dům v pozadí, i jeho roh označovaný od psů, naznačují, že se nejspíš jedná o veřejné prostranství. Nasvědčuje tomu také dláždění z malých kamenných kostek, které se dostalo do záběru. Vedle fotografovaného muže

36 Viz např. korespondence mezi vedením KPT a úřady vysílajícími osoby určené k uvěznění, eskorty a seznamy eskortovaných, svědčících o četnosti těchto eskort. SOA Třeboň, Fond Cikánský tábor Lety, inv. č. 56, sign. 3.A.1, ka 12; inv. č. 62, sign. 3.A.7, ka 13.

37 MěÚ Mirovice, kronika města Mirovice – Karel Hungr: Mirovicko a protektorátní údobí ve fotografii (1939–1945), list č. 89.

stojí dřevěné koryto podobné koze na řezání dřeva. Používal ho fotografovaný na práci, kterou v obci vykonával? Anebo je zachycená situace stylizovaná tak, aby tento dojem navodila? Podle míry ostrosti fotografie i postoje, který muž zaujal, je zřejmé, že se nejedná o „momentku“. Fotograf měl zřejmě čas a příležitost vytvořit si podmínky pro naaranžovaný, vycentrováný snímek. O to více zaujme pohled fotografovaného muže směřující vlevo od fotografa.³⁸ Dívá se na někoho? Dislokované pracovní skupiny doprovázel a dohlížel na ně přidělený (ozbrojený) četník.³⁹ Není tedy vyloučené, že vedle fotografa stál někdo další, kdo na focení vězněného muže dohlížel. Z výrazu muže není zřejmé, že by se cítil v ohrožení, přesto se nelze ubránit dojmu, že zde v téměř vzorově upravené uniformě vyřazené pro používání vězni pózuje na popud či se svolením dozorujícího četníka. Ve svém úvodním textu k fotografickému souboru K. Hungr píše: „Některé význačné události tohoto údobí jsem, pokud bylo možno, zachytil fotograficky.“⁴⁰

Co to znamená v případě snímku muže v pozoru? Na tom, aby Hungrovi bylo umožněno fotografovat, se zřejmě musel domluvit s dohlížejícím četníkem. Ovšem za předpokladu, že četník na místě vůbec byl. Jednou z mnoha dalších možností je, že Hungr se na místě ocitl ve chvíli, kdy muž naopak nebyl hlídán a svým pohledem stranou kontroluje, zda je někdo u pózování nezahlédl.

Snímek patrně zachycuje romského vězně. Můžeme tedy uvažovat i nad tím, že záměrem autora bylo podtrhnout/ilustrovat převažující etnické složení vězněných v „koncentračním táboře“. Ačkoliv v Mirovicích nebyla dle archivních materiálů vytvořena žádná dlouhodobě fungující pracovní skupina lidí z tzv. cikánského tábora, několik menších skupin zde bylo nasazeno přechodně (Nečas 1999: 47). Je taky možné, že Karel Hungr fotografii pořídil v některé z jiných okolních obcí (z nichž se nabízí jako možná nejbližší obec Lety), kde si vězněné muže a ženy jako levnou pracovní sílu najímali ve velkém místní rolníci a statkáři (Nečas 1999: 56–58). Ve všech těchto případech by se jednalo o období fungování tzv. cikánského tábora a vzhledem k sezónním pracím mimo tábor především o podzim 1942.

Jak už bylo zmíněno výše, není ovšem také vyloučené, že fotografie pochází z dřívější doby fungování tábora, tedy z doby kárného pracovního tábora (1940–1942). Z tohoto období (říjen 1941) se zachovala žádost obce Mirovice v zastoupení firmy Karla Vlasáka o přidělení „asi 20–30 dělníků“ k výkopům

38 Tento detail i v kontrastu s autorovým komentářem, který odvádí pozornost k popisnému konstatování o oděvu vězňů, lze označit i jako „punctum“, tedy detail, který protíná naše vnímání fotografie a spouští touhu po něčem, co je mimo obraz, za obrazem (Barthes 1994: 55–56).

39 O čemž mj. svědčí četná hlášení z místa a také pokyny pro tyto vedoucí skupin. SOA Třeboň, Fond Cikánský tábor Lety, inv. č. 86, sign. 3.F.2, ka 22.

40 MeÚ Mirovice, kronika města Mirovice – Karel Hungr: Mirovicko a protektorátní údobí ve fotografii (1939–1945), úvodní text „Údobí protektorátu“. Zvýraznění R. Berkyová.

pro plánovanou kanalizaci.⁴¹ Při výkonu této nucené práce se věznění muži pod dozorem zřejmě v obci pohybovali. Byl muž na fotografii jedním z těchto lidí nasazených v Mirovicích na práci?⁴²

Za jakých okolností se s tímto mužem mohl K. Hungr potkat a za jakých podmínek byla fotografie pořízena, není zcela jasné. Příležitostí k setkání bylo více, a to jak v souvislosti s přechodnou nebo dlouhodobou nucenou prací vězněných pro okolní obyvatelstvo, tak s jejich nasazováním na stavební práce na příslušném úseku nově budované místní silnice, v tomto případě v úseku Mirovice – Orlík nad Vltavou. Jak již víme, na její stavbě nuceně pracovali kontinuálně všichni lidé věznění v táboře v Letech u Písku už od vzniku KPT přes jeho finální přeměnu v tzv. cikánský tábor.

Právě k práci na této silnici se váží i další dvě Hungrovy fotografie. Na první z nich lze vidět velikou hromadu rozlámaného kamení nacházející se před hustě vysázenými stromy s popiskem: „Ručně dobývaný kámen na stavbu silnice.“ Druhá fotografie zachycuje udupanou a vyježděnou prašnou cestu se zatáčkou v dálce, po jejíž celé pravé straně jsou umístěné menší hromady kamene. Patrně je také množství dlouhých, tenkých stop, nejspíš od stavebního kolečka, táhnoucích se po celé cestě. Snímek je opatřen popiskem: „Silnice stavěna vězni téměř rukama.“⁴³ Na fotografiích nejsou žádní lidé. Ovšem naše znalosti o tomto místě, a právě popisky, které Karel Hungr ke snímkům připojil, jednoznačně posouvají vnímání těchto fotografií směrem k lidem, jež byli s touto těžkou prací a životem v táboře spojeni, ačkoliv ani zde není jasné, do jaké etapy místního tábora tyto snímky spadají. Hungrovy fotografie přibližují alespoň částečně podmínky, ve kterých věznění muži (a v době fungování tzv. cikánského tábora i ženy a děti) mimo tábor pracovali. Přesto, respektive právě proto, se však nelze ubránit otázce, proč fotograf nezachytil také samotné pracující vězně? Z výše zmíněných předchozích fotografií lze usuzovat, že K. Hungr dokumentoval dění kolem tábora z povzdálí (viz snímek otisknutý v novinách) anebo z míst na veřejném prostranství v obci. Ačkoliv rozestavěnou silnici můžeme považovat za součást tábora, přístup na staveniště pravděpodobně nebyl nijak zvlášť omezen či hlídán. Hungr tedy mohl být na staveništi v době, kdy tam nikdo nebyl. A pakliže tam někdo i byl, Hungr ho nechtěl nebo nesměl vyfotit. O to víc je působivé zobrazení

41 SOA Třeboň, Fond Cikánský tábor Lety, inv. č. 85, sign. 3.F.1, ka 22.

42 Za zmínku taky stojí, že tyto „dělníky“ odmítla pro firmu K. Vlasáka pojistit Zemědělská nemocenská pojišťovna s odvoláním, že se u daných osob nejedná podle zákona o „pracovní poměr založený na svobodné vůli zúčastněných stran“. Obsáhla korespondence mezi ředitelem KPT J. Janovským a pojišťovnou upozorňující např. na chybné (nejmenovitě, resp. skupinové) přihlášení osob k pojištění, obsahuje mj. Janovského odpověď s argumentací, že „seznam pracovníků, kteří byli svého času u podnikatele Vlasáka zaměstnaní, nelze zaslati, jelikož se nevede jmenovitě, nýbrž číselně“. SOA Třeboň, Fond Cikánský tábor Lety, inv. č. 37, sign. 1.C.4, ka 2.

43 MěÚ Mirovice, kronika města Mirovice – Karel Hungr: Mirovicko a protektorátní údobí ve fotografii (1939–1945), list LETY 3.

těžké lidské práce v podobě mnoha stop, které po vězněných zůstaly v prachu. Hungrova poznámka o stavění silnice „téměř rukama“ pak podtrhává to, co by z pouhého prohlížení fotografie nebylo zřejmé. Ohraničuje kontext a nabízí interpretaci, s jakou máme na fotografii nahlížet. Jako na zaznamenanou fyzickou stopu po těžké práci vězněných lidí.

3.1 Zapojení Mirovic do provozu tábora

Vlivem mnoha faktorů se tábor v Letech u Písku a jeho funkce během jeho více než tříleté existence poměrně dynamicky měnil co do účelu tábora, skladby internovaných lidí i samotného provozu a zabezpečení, což nutně museli pocítit také obyvatelé Mirovic, Karla Hungra nevyjímaje. Když zůstaneme pouze u percepce dění ve veřejném prostoru Mirovic jako sousedící obce, je více než pravděpodobné, že přinejmenším v srpnu 1942, kdy se tábor přetransformoval do tzv. cikánského tábora, se mirovičtí stali svědky zcela zásadní změny ve skladbě zde internovaných lidí a také transportování velkého množství skupin lidí, které tvořili romští muži, ženy a děti. Nečas internaci Romů a Sintů v táboře v letech u Písku z léta 1942 popisuje takto: „[K]olony jednotlivců, rodin i rodů z celých Čech [...] přicházely pěšky nebo příjízďely v kočovných vozech, ze vzdálenějších oblastí je dopravovali po železnici a v nákladních autech“ (Nečas 1994: 50). Během jednoho letního měsíce (srpen 1942) bylo do tábora v Letech u Písku internováno 1 093 lidí (Nečas 1994: 51). V době fungování tzv. cikánského tábora docházelo ze strany vězňů k četným útěkům z tábora (Nečas 1999: 43–46), a obyvatelé Mirovic tedy pravděpodobně mohli lidi prchající z tábora ve své obci či jejím okolí zaznamenat. Ladislav Stockinger, který se jako dvanáctiletý stal jedním z prvních uprchlíků z tzv. cikánského tábora, vzpomíná:

„Tak jsme jim utekli. Dohola vostříhaný, v dřevákách, ty jsem po cestě zahodil. [...] do prvního vlaku jsme vlítli a načerno jsme jeli až do Prahy [...] někde za těma Mirovicema, v některé z těch vesnic, co jede vlak na Prahu.“⁴⁴

Útěky zaznamenávala jak správa tábora, tak četnická stanice v Mirovicích (spolu s dalšími stanicemi), která chycené uprchlíky odváděla zpět do tábora. Na podzim 1942 obdržel starosta Mirovic od Okresního úřadu v Písku výzvu určenou všem obecním úřadům ke zvýšené ostražitosti a k následnému zadržení „cikánů“ v okolí. Vedle uprchlíků z tábora se mělo jednat také o „cizí cikány, [kteří] aby se dostali do blízkosti cikánského tábora, používají převozů přes Vltavu“.⁴⁵ Utíkali ovšem také

44 Oral history interview with Ladislav Stockinger. 1997. Holocaust Survivors and Victims Database. USHMM. Dostupné: https://www.ushmm.org/online/hsv/person_view.php?PersonId=6893003 [cit. 21. 12. 2022].

45 SOA Třeboň, Fond Cikánský tábor Lety, inv. č. 38, sign. 1.C.5, ka 3.

muži nasazení do pracovních skupin v okolních obcích. Příkladem je útěk pěti mužů nasazených na práci ve Zboníně, kteří se dozvěděli o transportu jejich vězněných manželek do koncentračního tábora v Osvětimi (Nečas 1994: 52).⁴⁶

Nelze opomenout také fakt, že v Mirovicích sídlil okresní soud rozhodující o dalším osudu Romů dopravených četníky či vězněných v místní vazební cele, kteří obvykle také končili v letském táboře. Mezi lokální instituce, které sehrály důležitou roli při součinnosti na chodu tábora, v tomto případě na úschově majetku zabaveného vězněným Romům, patřila také Okresní hospodářská záložna v Mirovicích,⁴⁷ u které byla uložena finanční hotovost zabavená v táboře vězněným Romům v celkové hodnotě 100 000 korun (Smlsal 2018: 66–67).⁴⁸

S některými lidmi z obce pak byl úzce spjat také samotný provoz tábora. Smluvním táborovým lékařem byl místní doktor František Kopecký, jenž z Mirovic dojížděl do tábora v Letech u Písku v době od zahájení fungování tohoto tábora jako kárného pracovního tábora, až do prosince 1942, tedy i v prvních čtyřech měsících tzv. cikánského tábora (Nečas 1994: 56, též Pape 1997: 143). Ve své výpovědi během poválečného soudu s Janovským v roce 1946⁴⁹ popisuje mj. svou snahu upozornit na riziko vypuknutí epidemie právě v době, kdy zde již fungoval tzv. cikánský tábor, k čemuž nakonec během několika týdnů skutečně došlo (citace výpovědi viz Pape 1997: 66–68). Lékař Kopecký zmiňuje navíc mj. mirovické obchodníky, řezníka Koreckého a správce mlékárny p. Procházku, kteří pro tábor zajišťovali dodávky potravin.⁵⁰ Potravinami zásobovalo tábor vedle dalších dodavatelů z okolí (z Písku, Letů, Milovic či Šerkova) také hospodářské družstvo a jatka z Mirovic (Nečas 1999: 53). Zajišťováním zásobování tábora byl pověřen dozorce a vedoucí vězeňské kuchyně Bedřich Pešek bydlící v Mirovicích. V době, kdy byla na tábor uvalena karanténa, zůstal tento dozorce doma v Mirovicích, přestože byl vedený v táborové evidenci ve stavu nemocných. Velitel tábora, Josef Janovský, mu nařídil, aby zajišťoval zásobování tábora zvenčí (Horváthová 2021: 720).⁵¹

46 Jednalo se o první transport vězňů z Letů v prosinci 1942, do něhož bylo zařazeno 77 žen a 16 mužů (Nečas 1999: 66).

47 Viditelná je na fotografii zobrazující mirovické náměstí a vyvěšený prapor s hákovým křížem (viz foto příloha). Též: MěÚ Mirovice, kronika města Mirovice – Karel Hungr: Mirovicko a protektorátní údobí ve fotografii (1939–1945), list č. 2.

48 Další zabavené cennosti (šperky, cenné kožichy, hudební nástroje) a spořitelní knížky byly po zrušení tábora v roce 1943 odevzdány Okresnímu úřadu v Písku (Smlsal 2018). Podstatná část majetku, včetně zabavených vozů, však byla rozkradena dozorčím personálem anebo rozprodána (tamtéž).

49 K soudním procesům s dozorcí, kteří vykonávali službu v tzv. cikánském táboře v Letech viz Smlsal (2018).

50 Dle výpovědi u mirovického soudu si u těchto obchodníků „Janovský přidělené potraviny vůbec nevybíral“ (citováno dle Pape 1997: 67).

51 Na základě rozkazu vrchního velitele neuniformované protektorátní policie ze dne 17. 2. 1943 byla na celý táborový areál z důvodu tyfové epidemie uvalena karanténa. Personál ani věznění nesměli areál opouštět a v případě pokusu o útěk se měla bez výstrahy použít střelná zbraň. Potraviny a další předměty osobní potřeby zasílané zvenčí se ukládaly na smlouvené místo. Karanténa platila až do likvidace tábora v květnu 1943 (Nečas 1999: 62). Dozorce B. Peška zmiňuje také ve svém strojopisu i samotný K. Hungr – viz dále.

Evidence nově narozených dětí či lidí zemřelých v táboře, která se týkala především tzv. cikánského tábora, pak byla oznamována na Matričním úřadě v Mirovicích. Kaplan Jan Čížek z děkanského úřadu v Mirovicích zaslal v této věci v listopadu 1942 dopis veliteli tábora, v němž žádá o uvedení informací k rodičům dvou dětí narozených v táboře v Letech. V závěru svého dopisu dodává: „Stejně tak prosíme, je-li někdo dospělý těžce nemocen, aby bylo postaráno o jeho zaopatření (poslán sem povoz – auto, které Vám bylo přiděleno pro podobné účely), aby katolíci neumírali bez zaopatření.“⁵² Z dopisu je zřejmé, že k případům úmrtí docházelo takřka od počátku fungování cikánského tábora. Jen v srpnu 1942, tedy v době, kdy tzv. cikánský tábor v Letech teprve začal fungovat, umřelo přímo v táboře brzy po své internaci pět lidí. Prvním byl ani ne měsíční Jan Hubený, pohřbený na mirovickém hřbitově již 16. srpna 1942 (Nečas 1999: 62).

Nejpevněji svázaly Mirovice s historií tábora v Letech ty nejtragičtější události. Více než tři sta lidí, zejména dětí, zemřelých v táboře, bylo pohřbeno na místním hřbitově, nebo následně na provizorně vytvořeném lesním pohřebišti nedaleko tábora. Podle C. Nečase zemřelé převážel na mirovický hřbitov vždy po setmění jeden z vězňů tábora (Nečas 1999: 62). Adolf Vondrášek, bývalý starosta Mirovic, který se do obce přistěhoval na začátku šedesátých let, mluvil s mnoha místními, kteří si události spojené s táborem pamatovali nebo byli přímými účastníky těchto událostí. Dle slov Vondráška to byl mirovický hrobník, který převážel zemřelé z tábora na tzv. žebříňáku, přičemž se nejednou při takovém počtu musel posilnit alkoholem.⁵³ Kromě toho, že na mirovickém hřbitově postupně docházelo místo k pohřbívání, se mezi místními rozšířila obava z přenesení tyfóvé epidemie z tábora do obce. Po jednání zvláštní komise zástupců zemského úřadu v Praze, okresního úřadu v Písku i obecního úřadu v Letech a velitelství tábora padlo dne 15. ledna 1943 rozhodnutí o zřízení provizorního pohřebiště poblíž tábora (Nečas 1999: 63).⁵⁴

Na základě výše zmíněného je evidentní, že obec Mirovice byla díky součinnosti některých institucí a místních obyvatel s táborem v Letech velmi úzce propojena. Obyvatelé Mirovic byli od počátku fungování tzv. cikánského tábora svědky postupného pohřbívání velkého množství zejména romských dětí, ale i žen a mužů na mirovickém hřbitově a později také v lese poblíž tábora. Muselo být tedy více než zřejmé, že oproti předchozímu období, kdy tábor v Letech u Písku fungoval jako kárný pracovní tábor a následně jako tzv. sběrný tábor, přinesla jeho přeměna na tzv. cikánský tábor zcela radikální proměnu celé situace.

52 SOA Třeboň, Fond Cikánský tábor Lety, inv. č. 76, sign. 3.C.7, karton 15. Viz též Pape (1997: 68–69).

53 Osobní rozhovor autorky textu s Adolfem Vondráškem v Mirovicích 15. 1. 2019, během natáčení dokumentárního filmu.

54 Z tohoto místa na kraji lesa poblíž tábora se zachovaly tři fotografie z pozůstalosti četníka Františka Partla, které dokumentují pohřební obřad a na nichž lze vidět kněze, několik četníků a tři menší rakve položené na zasněžené půdě. Datace vepsaná na zadní straně fotografií: 1943. Muzeum romské kultury – fond Fotodokumentace 1/2018, foto 23–25.

V souboru protektorátních fotografií K. Hungra bychom však například fotografie hrobů obětí z tábora v Letech hledali marně. Mezi fotografiemi nalezneme snímky zachycující místní hřbitov či zdejší jednotlivé hroby sovětských vojáků⁵⁵ a dále také místní usmrčené partyzány, jejichž tragický osud, spojený s na snímku zachyceným křížem, Hungr velice detailně popisuje.⁵⁶ Určitou odpovědí by mohla být opatrnost, s jakou přistupoval k fotografování dění kolem tábora v Letech. Úmorná práce vězňů dokumentovaná pouze prostřednictvím obrázku rozestavěné silnice či narychlo vyfocený průvod lidí v doprovodu četníků naznačují, že Hungr nepřekračoval hranice, za nimiž by jeho aktivity mohly být v očích četníků, úřadů atp. vnímány jako problematické. O úmrtích a velkém počtu obětí, stejně jako o místech, kam byli pohřbíváni, se v obci bezesporu vědělo (což dosvědčuje i strojopis, který Hungr sepsal – viz níže). Je ovšem otázkou, do jaké míry mohlo být bezpečné se o ně aktivně zajímat a případně pořizovat fotografický materiál, který by tyto skutečnosti dokumentoval, a zároveň, do jaké míry byly tyto oběti a místa vnímány jako důležité pro zdokumentování. Jedno z míst na mirovickém hřbitově, kde byla velká část obětí pohřbena, se například nachází v těsné blízkosti památníku obětí z řad příslušníků Rudé armády vybudovaném v roce 1948.⁵⁷

4 „Dodnes příbuzní ztracených nešťastníků dojíždějí do Mirovic“ – strojopis LETY 2

Strojopis označený jako LETY 2 je součástí pěti textů v souboru Hungrových protektorátních fotografií, jež kontextualizují nejdůležitější události a místa spojená s Mirovicemi za války. Jednostránkový strojopis označený jako LETY 2, který nemá žádný nadpis ani dataci, a ani jeho autor v něm není explicitně uveden, se zaměřuje na „koncentrační tábor“ v Letech u Písku, což ovšem opět jen implicitně naznačuje, ke které fázi Karel Hungr svůj text vztahuje.

Text začíná v souladu s povahou ostatních popisků k fotografiím konstatováním: „Za Lety pod lesem vrchu Krahulec [...] byl zřízen koncentrační tábor.“⁵⁸ Dále hned stručně představuje táborové stavby a jejich účel: „Bylo to 50 dřevěných chat a jedna dřevostavba – jednoposchodový dům pro kuchyň, sklad, kancelář a ubytovna pro dozorčí stráž.“⁵⁹ Tento popis se podle všeho vztahuje k období, kdy tábor fungoval jako kárný pracovní tábor (srpen 1940 – březen 1942),

55 MěÚ Mirovice, kronika města Mirovice – Karel Hungr: Mirovicko a protektorátní údobí ve fotografii (1939–1945), listy č. 72–73.

56 Tamtéž, list č. 33.

57 Návrh na vybudování tohoto památníku viz SOKA Písek, MNV Mirovice, sign. XI/12, ka 42.

58 MěÚ Mirovice, kronika města Mirovice – Karel Hungr: Mirovicko a protektorátní údobí ve fotografii (1939–1945), list LETY 2.

59 Tamtéž.

navíc v jeho rané fázi. O tom svědčí například protokol s výčtem jednotlivých staveb z roku 1941, kde je už uvedena další dřevěná stavba pro mytí a praní.⁶⁰ Po dalších různých úpravách se navíc přistoupilo v prosinci 1942, tedy čtyři měsíce po změně tábora na tzv. tábor cikánský a v době rychle nastupující tyfóvé epidemie, ke stavbě dvou velkých obytných baráků na táborovém nádvoří (Nečas 1999: 28). V jednom z nich byly internované malé děti, odděleně od svých rodičů a bez jakékoli zdravotní péče (Horváthová 2021: 535–545). Žádnou z těchto informací k dalším stavbám a jejich účelu v Hungrově textu nenalezneme. Uvažovat můžeme také o možné souvislosti mezi popisem stavby tábora a Hungrovou fotografií otištěnou v roce 1939 v *Národní politice*, na níž je tábor zachycen. Hungr v roce 1960, kdy strojopis sepsal, mohl při popisu jednoduše vycházet z fotografie a základních poznatků, které z doby pořízení snímku měl. Navíc, jak jsem uvedla už výše, od poloviny roku 1942, kdy zde začal fungovat tzv. cikánský tábor, byla kolem tábora zvýšena ostraha a po vyhlášení karantény v únoru 1943 nebyl pohyb kolem tábora už vůbec možný. Je tedy možné, že Hungr stavbu tábora v jeho pozdější fázi už neviděl.

Hned v další větě Hungr uvádí: „Sem byli dopravováni a zavírání lidé, kteří Němcům nevyhovovali“.⁶¹ Podle autorova vnímání to tedy byli „Němci“, kdo hrál rozhodující roli v posuzování, kdo bude či nebude internovaný do letského tábora. Důvodem k internaci lidí bylo dle Hungra ono „nevyhovování Němcům“. Takové chápání označující „Němce“ za viníky válečných útrap bylo ovšem v souladu s širším dobovým narativem ze šedesátých let, stejně jako vyzdvihování hrdinství sovětské armády, které se i v Hungrově souboru v různé míře objevuje. Jak však rozvedu níže, postoj Karla Hungra mohl být od takového postoje částečně odkloněný.

V Hungrově strojopisu dále překvapí detaily, jakými z pozice nezajímavého pozorovatele ilustruje okolnosti, jež předcházely vypuknutí epidemie:

„V chatách postavených ze syrových prken, po letním období vyschlých, se vytvořily mezi prkny škvíry a v zimě jimi profukoval mrazivý vítr. Za celý den v práci, a i v noci promrzali vězni [...]“.⁶²

Hungr věděl také o krádežích potravin četníky:

„Strava byla chudá, přidělová. A z tohoto chudého přidělu ještě četničtí strážci ubírali pro své přilepšení.“⁶³

60 SOA Třeboň, Fond Cikánský tábor Lety, inv. č. 99, sign. 8.A, ka 28.

61 MeÚ Mirovice, kronika města Mirovice – Karel Hungr: Mirovicko a protektorátní údobí ve fotografii (1939–1945), list LETY 2.

62 Tamtéž.

63 Tamtéž.

Životní podmínky vězňených lidí autor sám označuje jako příčinu epidemie tyfu a úplavice, přičemž pak dál shrnuje:

„A tak zde umírali lidé bez lékařské pomoci. Úmrtnost vystoupila až na 15 až 24 lidí za den. To však Němcům nevadilo. Pilně doplňovali stav novými vězni.“⁶⁴

I když to zde Hungr explicitně neuvádí, je zřejmé, že se při tomto popisu opírá o události z doby fungování tzv. cikánského tábora, kdy se v táboře rozšířila úplavice a tyfus. V době vrcholící epidemie, tedy od prosince 1942 do ledna 1943, byla úmrtnost vysoká – podle dochované táborové evidence zahynulo jen během těchto dvou měsíců celkem 203 lidí, přičemž je pravděpodobné, že vzhledem k chaosu, který v evidenci vládl, jich mohlo být ještě víc (Nečas 1999: 62–64). Zároveň masivní hromadné internace zatčených lidí probíhaly především v prvních týdnech po otevření tzv. cikánského tábora, tedy od srpna 1942, a v následujících měsících docházelo k internaci dalších (skupin) lidí, resp. rodin spíše sporadicky. Ovšem například během prosince a ledna bylo do tábora nově umístěno bezmála dvacet lidí, a to tedy již v době, kdy zde vrcholila epidemie tyfu. V únoru 1943, jak je zmíněno už výše, byla vyhlášena karanténa platná pro celý táborový areál, takže internace dalších lidí byla prakticky nemožná. Vzhledem k úzké propojenosti obyvatel s táborem zřejmě nebylo těžké pro lidi z okolí, včetně Karla Hungra, tyto změny vypožarovat.

Zajímavým poznatkem je také fakt, že autor i přes evidentní povědomí o chodu tábora ve svém textu explicitně nezmiňuje české četníky, kteří tábor spravovali a kteří též (i na Mirovicku) aktivně Romy zadržovali a transportovali do tábora.⁶⁵ Jedinou zmínku o nich najdeme až úplně na konci celého strojopisu: „Velitelem tohoto tábora byl štábní kapitán Janovský, byl zde také mirovický četník Pešek.“⁶⁶ Právě tento dodatek napovídá, že autor si nejspíš byl podílu českých četníků na osudech vězňených lidí vědom, nebo přinejmenším měl potřebu ve svém textu zmínit jejich účast.

Právě mirovický četník Bedřich Pešek, který v táboře pracoval jako dozorce už od doby fungování KPT, zůstal vedle krutého velitele tábora Josefa Janovského v paměti přeživších Romů (Horváthová 2021: 720).⁶⁷ Božena Růžicková, jejíž dítě narozené v letském táboře věznění nepřežilo, jej v rozhovoru z roku 1997 (Horváthová 2021: 408) zmiňuje takto:

64 Tamtéž.

65 Viz třetí část této materiálové studie: Zatčení v letovském koncentráku – LETY 3. Okresní úřad v Písku upozorňuje v roce 1942 obce na zvýšenou ostražitost a nařízení k zadržování „cikánů“ (SOA Třeboň, Fond Cikánský tábor Lety, inv. č. 38, sign. 1.C.5, karton 3).

66 MěÚ Mirovice, kronika města Mirovice – Karel Hungr: Mirovicko a protektorátní údobí ve fotografii (1939–1945), list LETY 2.

67 „Mirovickým“ četníkem se stal až během své funkce v táboře, kdy se v Mirovicích poznal se svou budoucí manželkou a u níž v rámci karantény nařízené v tzv. cikánském táboře bydlel (Horváthová 2021: 720).

„A v kuchyni byl Pešek. Teď si klidně užívá důchod. [...] Ten nás bral hlava nehlava. To byl zabiják. A malým dětům z veky takovejdlle slabej krajíček chleba a půllitru mlíka. A co fasovali máslo a takový věci, to si všechno oni nechali, až jim to tam shnilo.“

Byl to Pešek, koho měl Karel Hungr na mysli, když psal o ubírání jídla vězňům ve vlastní prospěch? K jeho osobě se nejspíš vrací i na jiném místě svého textu, kde navíc, jako na jediném místě svého rukopisu, zmiňuje právě přímo Romy:

„Mezi vězňenými bylo mnoho lidí cikánského původu. Příbuzní těchto nešťastníků jezdili dlouho po osvobození Československa Sovětskou armádou – až také ze Slovenska a Zakarpatské Ukrajiny do Mirovic a pátrali po osudech svých otců, mužů, bratrů nebo synů. Když se dozvěděli, jak kruté s nimi bylo jejich strážci zacházeno, vyhledávali tyto strážce a chtěli se jim pomstít. Bývalí četníci – vězeňští strážci u vědomí svých činů, byli velmi ostražití a měnili velmi často svá bydliště a jména.“⁶⁸

Hungrovo nepřímé svědectví o tom, že za bývalým četníkem Peškem jezdili Romové po válce do Mirovic a chtěli se mu pomstít, potvrzuje také již zmíněný bývalý starosta Adolf Vondrášek, který se do obce přistěhoval v roce 1964, a to právě do domu Bedřicha Peška, jenž se ho rozhodl přes protesty své manželky prodat a přestěhovat se (Lety 2019).⁶⁹

Shora citovaný text vyvolává také další otázky týkající se lidí, kteří po válce do Mirovic jezdili pátrat po svých příbuzných. Mluvil s nimi Karel Hungr?

Je taky možné, že Hungrovo svědectví bylo ovlivněné jeho vnímáním Romů jako homogenní skupiny a reflektuje tak svým specifickým způsobem poválečnou migraci Romů ze Slovenska. Místem, kde se mohl Karel Hungr právě se slovenskými Romy potkat, byla mirovická cihelna, v níž od roku 1948 pracoval a kde právě v roce 1960, tedy v roce, kdy zkoumaný soubor fotografií Hungr dokončil a dopsal, pracovali i Romové ze Slovenska.⁷⁰ Zároveň však není vyloučené, že Hungr skutečně znal příbuzné Romů zahynulých v táboře a věděl o důvodech, pro které na místo přijíždí.

V podstatné části strojopisu se pak K. Hungr zabývá obdobím 1942–1943, tedy dobou, kdy v táboře umíral velký počet lidí a kdy docházelo k převážení a pohřbívání obětí i na mirovickém hřbitově:

68 MěÚ Mirovice, kronika města Mirovice – Karel Hungr: Mirovicko a protektorátní údobí ve fotografii (1939–1945), list LETY 2.

69 To mj. odstartovalo Vondráškův zájem o osud lidí vězněných v Letech i o účast mirovických obyvatel na chodu tábora, s nimiž v následujících letech mluvil.

70 O tom svědčí např. řízení s jistým Vojtěchem Bílým, který na Místním národním výboru v Mirovicích žádá v roce 1960 o udělení trvalého pobytu v Mirovicích. Z dokumentace vyplývá, že V. Bílý pracoval v tuto dobu v místní cihelně a že jde o rodinu poválečných romských migrantů ze Slovenska (SOKA Písek, MNV Mirovice, sign. VI/9, karton 22).

„Mrtvé vozili napřed na hřbitov v Mirovicích, pohřbívali je i na místech u rybníka v blízkosti koncentračního tábora. Ale když počet mrtvých stále vzrůstal, vozili je nákladním autem do vzdálených obcí, kde byly hřbitovy. Mrtví byli pohřbíváni vždy hromadně za zdmi hřbitovů a často v noci.“⁷¹

Zmíněná existence jiných hrobů než na mirovickém hřbitově a provizorním pohřebišti poblíž tábora, o kterých se Hungr v textu zmiňuje, není z dostupných pramenů známá. Vzhledem k pietnímu uctění památky obětí tábora je však určitě žádoucí, aby výzkum v této oblasti v budoucnu proběhl. Jedním z archivních pramenů, které by mohly tyto znalosti posunout, je svědectví Boženy Pfliegerové, která byla v Letech vězněna. Rukopis z osmdesátých let, v němž jsou velmi podrobně sepsané různé události a jejich aktéři v táboře, včetně pohřbívání, získalo do svého archivu Muzeum romské kultury díky jejímu synovi, Janu Hauerovi, a jeho dlouholetému pátrání po osudech rodiny Hauerových.

K. Hungr ve svém textu také uvádí a vysvětluje důvod likvidace tábora:

„[...] až nakonec přešla nákaza hranice koncentráku a plížila se do okolí. Nakonec museli Němci z obavy, že se epidemie lavinovitě rozšíří, koncentrák spáliti.“⁷²

Uvedené spálení tábora potvrdil také nedávný archeologický výzkum (Vařeka 2018), který odhalil vedle faktu, že tábor byl spálen včetně všeho zbytkového vybavení, také velké množství osobních věcí vězňených lidí.

Karel Hungr v závěrečné části textu dále uvádí:

„Po válce byla provedena asanace údolí a rybníka, kde koncentrák stál. Velitel asanační čety pronesl obavu, že nákaza z rybníka a jeho potůčku vnikne [sic!] do spodních vod pramenů a může po šestiletém periodickém údobí proniknouti do mirovického údolí. V Mirovicích opravdu do studny u jatek vnikla nákaza tyfu. Onemocnělo zde více lidí, kteří vodu z této studny používali.“⁷³

Tato závažná a dle dostupných pramenů nezdokumentovaná tvrzení následně autor mírní slovy: „Zdravotníci rychle tuto nákazu likvidovali, ale původ asi podle předpovědi z ohniska bývalého koncentráku pocházel [...]“.⁷⁴ Z dosavadních poznatků nelze souvislost mezi tyfovou epidemií v táboře během let 1942–1943 a poválečnou nákazou ve studni u jatek prokázat a lze se i na základě absence

71 MěÚ Mirovice, kronika města Mirovice – Karel Hungr: Mirovicko a protektorátní údobí ve fotografii (1939–1945), list LETY 2.

72 Tamtéž.

73 Tamtéž.

74 Tamtéž.

zmínky v archivních pramenech domnívat, že Hungrovo tvrzení je spíše spekulativní. Kronikářka Marie Hrdinová usuzuje, že Hungr čerpal nejspíš z toho, „co se mezi lidmi povídalo.“⁷⁵

Svůj text Karel Hungr uzavírá vedle přímého uvedení celých jmen dvou českých četníků, kteří v táboře působili, konstatováním, kterým, byť nekonkrétně, naznačuje přetrvávající úsilí přeživších a pozůstalých o připomínku obětí: „Dodnes příbuzní ztracených nešťastníků dojíždějí do Mirovic a okolí na hřbitovy s kyticemi na hroby, přes to, že s určitostí ani nevědí, zda zde opravdu leží ten jejich.“⁷⁶

O návštěvách pozůstalých se ve svém textu K. Hungr zmiňuje opakovaně, takže není vyloučené, že s nimi skutečně mluvil, znal jejich motivace a považoval za důležité tyto snahy ve svém textu zmínit. Tento předpoklad podporují navíc i další poválečné aktivity Romů, které se týkají tábora v Letech a připomínky obětí.

4.1 Svědectví a dobový narativ

V padesátých letech nechala rodina Martina Čermáka postavit na místě provizorního pohřebiště poblíž bývalého tábora v Letech vysoký dřevěný kříž s trnovou korunou, jež lze zahlédnout v krátkém filmu Miroslava Barty z roku 1960 (Pape 1997: 113; Horváthová 2021: 543, pozn. č. 689). Rodina Čermákových toto pietní místo pravidelně navštěvovala a na místě hrobů zapalovala svíčky (Pape 1997: 113).

Ani mirovický hřbitov nebyl přeživšími a příbuznými opomenut – na jednu ze zdí, podél které byly v šachtách pohřbené oběti, umístila rodina Richtrů a Šmídů právě v roce 1960 pamětní tabuli se jmény svých příbuzných zemřelých v táboře s nápisem: „Zde odpočívají oběti koncentračního tábora v Letech“ (Pape 1997: 114).⁷⁷ Ačkoliv Karel Hungr ve svém textu tyto události a konkrétní lidi nijak explicitně nezmiňuje, je dost pravděpodobné, že je v Mirovicích potkal nebo slyšel o jejich návštěvách a aktivitách, které pak ovlivnily i jeho uvažování.

V roce 1960 vznikl v režii Miroslava Barty krátký filmový dokument *Nezapomeňte na tohle děvčátko*, který na základě fotografií a dobových záběrů

75 Osobní rozhovor s Marií Hrdinovou ze dne 24. 2. 2021, Městský úřad Mirovice.

76 MeÚ Mirovice, kronika města Mirovice – Karel Hungr: Mirovicko a protektorátní údobí ve fotografii (1939–1945), list LETY 2.

77 Pamětní deska je zmíněna také v odpovědi Okresního národního výboru v Písku paní Františky Čermákové, která se v roce 1980 jakožto přeživší ohradila vůči pasení dobytka na místě bývalého tábora v Letech s tím, že tak dochází k dehonestaci památky obětí (Pape 1997: 188–189). Pamětní desku zmiňuje a popisuje také pamětník Adolf Vondrášek v dokumentárním filmu *LETY* (2019), kde mj. vysvětluje, že původní pamětní deska byla v roce 1960 umístěna přímo na horní straně zídky, zatímco současná, již obnovená deska, je nainstalovaná na její boční straně.

tematizuje tragické osudy Romů a Sintů v tzv. cikánském táboře v Letech.⁷⁸ Tento unikátní pětiminutový dokumentární film obsahuje také záběry natočené přímo z místa bývalého tábora v Letech a masového hrobu poblíž tábora, pořízené na konci padesátých let.⁷⁹ Je tedy dost možné, že pozornosti mirovických obyvatel, včetně Karla Hungra, neunikla ani aktivita režiséra M. Bárty a jeho manželky Marie roz. Ištvanové, která byla v úzkém příbuzenském vztahu s některými rodinami lidí, vězněných v táboře v Letech a tragicky postižených rasovou perzekucí v protektorátu i mimo něj. Tato skutečnost byla nejspíš klíčovou motivací pro M. Bárta film natočit, ačkoliv práce na něm se nevyhnula tvrdé cenzuře ze strany filmové společnosti Krátký film. Podle svědectví Marie Bártové parafrázované Markusem Papem musel M. Bárta několikrát změnit a zkrátit scénář postavený původně na výpovědích očitých svědků (Pape 1997: 113). Bárta tak musel z filmu zcela vypustit svědectví přeživších a použít pouze aktuální záběry z místa a fotografie pořízené četníky, kteří působili v tzv. cikánském táboře. Ve studii věnované okolnostem vzniku tohoto dokumentárního filmu poukazuje Dušan Slačka (2018) na to, že důvodem v podstatě nařízeného přepracování bylo ideologicky podmíněné potlačení připomínky romských obětí (a podílu českých četníků na utrpení v letském táboře) a naopak označení jednoznačného viníka, tedy „Němců“. To ilustruje také závěr anotace filmu v dobovém periodiku *Filmový přehled*, který ve svém článku D. Slačka cituje: „Film, který je dnes, kdy se opět bývalí nacisté dostávají ke slovu v západním Německu, nanejvýš aktuální, je určen pro promítání nejširšímu okruhu diváků v kinech i v masových organizacích“ (Slačka 2018: 21). Zdali K. Hungr film viděl, nevíme, nicméně i z jeho strojopisu je zdůrazňování německého podílu na utrpení vězněných lidí zřejmé. Zůstává ale zatím otazníkem, zda Hungr používal tento dobový narativ z přesvědčení podporovaného propagandou padesátých let, anebo naopak s vědomím, že jinak nelze o těchto událostech psát. Z podrobného popisu podmínek, jaké v táboře panovaly, je zřejmé, že Hungr věděl, kdo odpovídal za chod celého tábora, včetně dohledu a (ne)zajištění zdravotní péče o zde vězněné lidi. Ostatně jediná dvě konkrétní jména, která v textu zazní, jsou jména velitele tábora a jednoho z dozorců.

Důležitým faktem pro uvědomění si vlivu vnějších okolností na informovanost Karla Hungra je také tehdejší absence historiografických materiálů a studií, které by perzekuci a genocidu Romů za druhé světové války tematizovaly. K dispozici byla prakticky jediná publikace z roku 1955 věnující se „dějinám cikánů“

78 Ke shlédnutí zde: <http://www.romea.cz/cz/kultura/unikatni-film-z-roku-1960-o-koncentracnim-tabore-v-letech-u-pisku-na-romea-cz-nezapomente-na-toto-devcatko> [cit. 1. 12. 2021].

79 Důležitým materiálem se stal také v roce 2017, kdy započal na místě archeologický výzkum (Vařeka 2018: 12). Dokumentuje totiž místo s viditelnými reliéfy půdorysu ještě před stavbou velkovýkrmny prasat postavené na začátku sedmdesátých let.

od Zdeňky Jamnické-Šmerglové, kde se autorka pouze velmi okrajově zmiňuje o koncentraci „kočovných cikánů“ v Hodoníně a v Letech. Plnohodnotnou studii k holokaustu Romů publikoval poprvé až Ctibor Nečas na počátku sedmdesátých let, odkdy se výzkumu naplno (a ojediněle) dál věnoval (Lhotka, Závodská 2013), a nastavil tak na dlouhou dobu postupně se formující historický narativ, jakým na genocidu Romů a Sintů v českých zemích nahlížet. Strojopis K. Hungra, nezátížený podrobnými informacemi o vnitřním chodu tábora či bilančními daty o věznicích a obětech, tak představuje unikátní dobové svědectví vypovídající o percepci tábora v Letech „zvenčí“. Zdůrazňuje povědomí o tragickém osudu velkého množství vězněných Romů, implicitně tematizuje vyrovnávání se s četníky z tábora v Letech a upozorňuje na důležité poválečné úsilí přeživších o pietní připomínku.

5 Závěr

Fotografie a strojopis Karla Hungra představují cenný materiál pro odhalování poválečné historie místa spojeného s osudy lidí vězněných – slovy K. Hungra – „v letském koncentráku“ a percepcie tábora i jeho historie z pohledu aktéra pocházejícího z řad okolního místního obyvatelstva.

Analýza několika protektorátních fotografií týkajících se tábora v Letech u Písku i rozbor k nim připojeného strojopisu z roku 1960 odhalila několik bodů důležitých při dalším historickém bádání a přemýšlení o utváření diskurzu navázaném na poválečné vnímání tábora v Letech. Jednak rozšiřují a kontextualizují naše vědomosti o životě a osudech romských žen a mužů vězněných v tzv. cikánském táboře v Letech u Písku i o poválečném jednání přeživších. Zároveň na mnoha místech analýza nabízí prostor pro další bádání, důležité nejen pro dokumentaci života v táboře, ale mj. také pro stejně významné téma pietního uctění obětí a vyrovnání se s minulostí.

Za nejzásadnější pro výzkum percepcie tábora ze strany lidí z bezprostředního okolí a současně otevření otázky metodologie a přístupu k historickým fotografiím spojeným s holokaustem Romů a Sintů za druhé světové války považuji v této materiálové studii v prvé řadě otázku postojů autora fotografií, jeho motivace pro pořízení snímků a sepsání strojopisu, a způsob, jakým o dobových skutečnostech referuje. V tomto ohledu je strojopis jako archivní materiál neoddelitelnou součástí fotografií spojených s Lety, podobně jako popisky, které ke snímkům K. Hungr přiřadil, a jediné tak je žádoucí je prezentovat. Ačkoliv fotografie i samy o sobě mohou do určité míry nést informaci o tom, co vidíme, nelze z nich rozhodně vyčíst všechno, co na nich viděl jejich autor. A to obzvlášť v kontextu, k němuž K. Hungr zřejmě směřuje – k morálnímu apelu na společnost. K fotografiím jako důkazu svědectví píše Susan Sontag (2002: 23):

„Nemůže existovat žádný očividný důkaz o nějaké události, dokud sama událost není pojmenována a charakterizována. A není to nikdy fotografické svědectví, které dokáže konstruovat (či spíše rozpoznat) události; přispění fotografie je vždy podmíněno pojmenováním událostí. To, co určuje možnost morálního působení fotografií, je existence náležitého politického vědomí.“

Takové politické vědomí můžeme pozorovat i u fotografií a popisků Karla Hungra.

Ve své analýze jsem doposud pouze naznačila také dva momenty, které vypovídají o způsobu, jakým K. Hungr přemýšlel o minulosti zachycené ve svých fotografiích a textu. Prvním z nich je konzistentní označování tábora v Letech přívlastkem „koncentrační“, případně výrazem „koncentrák“. Nelze vyloučit, že K. Hungr tento termín používal v obecnějším významu tábora koncentrujícího lidi, pocházejícího ještě z doby, kdy na místě vznikl pracovní tábor, a tedy tak, jak byl používán – bez zatížení zkušeností s nacistickou genocidou a terminologií – před druhou světovou válkou. Na druhé straně můžeme také připustit, že takové označení, ve smyslu nacistického koncentračního tábora určeného pro internaci rasově definovaných skupin lidí, Hungr používal pro tzv. cikánský tábor v Letech záměrně. Navíc termín „koncentrační tábor“ ve spojitosti s táborem v Letech používali např. i přeživší, kteří byli vězněni (mimo jiné i) v letském táboře a kteří od konce čtyřicátých let žádali o finanční kompenzaci za své pronásledování podle zákona č. 255/1946 Sb., stejně jako instituce či obce, které těmto žadatelům potvrzovaly jejich internaci (Berkyová 2020). Není tedy vyloučené, že Karel Hungr používal jednoduše termín, který byl v dobovém a lokálním narativu o táboře v Letech přirozeně rozšířeným označením.

Druhým charakteristickým rysem, který je patrný nejen ve strojopisu, ale v různé míře prostupuje celým fotografickým souborem Karla Hungra, je již zmíněný morální apel, v němž autor upozorňuje na ty, jež doposud nebyli za své činy potrestáni. Ve svém závěrečném textu k více než třem stům fotografií tak bilancuje:

„[L]idé budou vzpomínati na toto dění tak, jak to kdo přežil. Jedni ztratili životy své nebo příbuzných, druhí zdraví. Jiní velmi strádali nebo museli žít bez domova. [...] Nejhorší byli ti, co ztratili čest a žili si poměrně lépe nebo zbohatli na úkor nešťastných a poctivých lidí, ať už kolaborací, šmelinou či podlostí, ne stejně však byli lidé odměněni osudem nebo zákonem.“⁸⁰

Strojopis k Letům, ve kterém nejprve popisuje hrůzné podmínky v táboře, rozkrádání potravin či poválečné ukrývání četníků a v závěru jmenovitě uvádí velitele tábora a mirovického četníka, tak představuje materiál, kterým autor

80 MěÚ Mirovice, kronika města Mirovice – Karel Hungr: Mirovicko a protektorátní údobí ve fotografii (1939–1945), list č. 89. Dle záznamů v mirovické kronice bylo několik místních obyvatel po válce souzeno za kolaboraci (Kronika města Mirovice 1945–1990).

ilustruje nespravedlivé poválečné vyrovnání se s některými aktéry. Jednou z jeho motivací tedy mohlo být upozornění na podíl těchto lidí na perzekuci Romů a na fakt, že za své činy navíc nebyli nijak potrestáni.

Strojopis Karla Hungra spolu s jeho fotografiemi tak nemůžeme číst jen jako prosté shrnutí fungování tábora a poválečného dění, ale také jako cílené poukázání na osud Romů vězněných v koncentračním táboře v Letech, který byl v historickém narativu dané doby vytěsňený, a současně jako svědectví, v němž autor vystupuje politicky. Citlivé vnímání důsledků politického režimu lze u Karla Hungra a jeho manželky vypořádat i na dalším osudu fotografického souboru, který byl dle všeho až do roku 1990 uschován v rodinném archivu. Jak jsem zmínila už na začátku, manželka Karla Hungra – Alžběta Hungrová – věnovala soubor fotografií a strojopisů městu Mirovice až po revoluci v roce 1989. Kromě fotografií zachycujících osvobození této části Písecka americkou armádou, které byly před rokem 1989 nežádoucí dokumentací, mohl i strojopis a fotografie věnované tématu leteckého tábora představovat pramen nehodící se do ideologicky zatížené doby, v níž byl hlas Romů potlačen.

Prameny

Kronika města Mirovice 1945–1990

Městský úřad Mirovice, kronika města Mirovice

Fond Karel Hunger: Mirovicko a protektorátní údobí ve fotografii (1939–1945). Listy Lety 1–3, listy 1–91.

Muzeum romské kultury

Fond fotodokumentace, inv. č. 1/2018/1–53

Státní okresní archiv Písek

Fond Archiv města Mirovice, 1542–1945 (1950)

Státní okresní archiv Písek

Fond MNV Mirovice

Státní oblastní archiv Třeboň

Fond Cikánský tábor Lety

Lety. 2019. Berkyová, R., Bikár, F., Tokárová, V., [dokumentární film], Romea o. p. s., 59 min.

Nezapomeňte na tohle děvčátko. 1960. Bárta, M. Krátký film, Studio dokumentárních filmů, Praha, 5 min. Dostupné z: <http://www.romea.cz/cz/kultura/unikatni-film-z-roku-1960-o-koncentracnim-tabore-v-letech-u-pisku-na-romea-cz-nezapomente-na-toto-devcatko> [cit. 1. 12. 2021].

Oral history interview with Ladislav Stockinger. 1997. Holocaust Survivors and Victims Database. United States Holocaust Memorial Museum, Washington D.C. 300 min. Dostupné z: <https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn513254> [cit. 21.12. 2022].

Rozhovor s Marií Hrdinovou vedený R. Berkyovou, Mirovice 24. 2. 2021

Rozhovor s Josefem Maříkem vedený R. Berkyovou, Mirovice 5. 10. 2021

Rozhovor s Adolfem Vondráškem vedený R. Berkyovou, Mirovice 15. 1. 2019

Literatura

Barthes, R. 1994. *Světlá komora. Vysvětlivka k fotografii*. Bratislava: Archa.

Berkyová, R. 2020. Žádosti o uznání holocaustu Romů a Sintů v Čechách. Výsledky výzkumu žádostí o osvědčení podle zákona 255/1946 Sb. u lidí vězněných v tzv. cikánském táboře Lety. *Romano džaniben* 27 (2): 55–90.

Horváthová, J. 2021. ...*to jsou těžké vzpomínky*, I. svazek. Brno: Větrné mlýny.

Hrdinová, M. 2018. Karel Hungr: Mirovicko a protektorátní údobí ve fotografii (1939–1945). Soupis fotografií Lety 1–3, listy 1–91 (nepubl. archivní pomůcka). Kronika města Mirovice.

Kokoška, S. 2019. Od řešení nezaměstnanosti k internaci. Vznik kárných pracovních táborů v Protektorátu Čechy a Morava. *Paměť a dějiny* (13): 16–25.

Lhotka, P. Závodská, M. 2013. Profesor Ctibor Nečas – historik a zakladatel vědeckého zkoumání holocaustu Romů. *Romano džaniben* 20 (1): 7–19.

Nečas, C. 1994. *Českoslovenští Romové v letech 1938–1945*. Brno: Masarykova univerzita.

Nečas, C. 1999. *Holocaust českých Romů*. Praha: Prostor.

Nečas, C. 2012. *Pamětní seznam I. Lety*. Nymburk: VEGA-L.

Pape, M. 1997. *A nikdo vám nebude věřit. Dokument o koncentračním táboře Lety u Písku*. Praha: G plus G.

Ponecová, A. 2011. Adolf Hrubý a Národní souručenství. In: *Sborník Archivu bezpečnostních složek* 8: 163–211. Praha: ABS.

Slačka, D. 2018. Mezi připomínkou obětí a ideologií. Okolnosti vzniku filmu „Nezapomeňte na tohle děvčátko“. *Dějiny a současnost* 40 (4): 19–21.

- Slonim, D. 2003. *K historii Židů v jihočeské Blatné a okolí*. Blatná: Městské muzeum v Blatné.
- Smlsal, J. 2018. *Holocaust českých a moravských Romů. Společenské předpoklady a aktéřská perspektiva*. Diplomová práce (nepubl.). Praha: FF UK.
- Sontag, S. 2002. *O fotografii*. Praha: Paseka.
- Vařeka, P. 2018. Archeologický výzkum tábora v Letech. Archeologie modernity a výzkum táborů z druhé světové války. *Dějiny a současnost* 40 (4): 10–14.
- Wittlich, F. 2010. *Fotografický obraz a jeho význam pro historické poznání*. Disertační práce (nepubl.). Praha: FF UK.

TAKHLE JSEM TO FOTIL KAREL HUNGR

Všechny fotografie a dokumenty uvedené na následujících stránkách pocházejí ze souboru fotografií a textů „Mirovicko a protektorátní údobí ve fotografii (1939–1945)“.

Přetiskujeme s laskavým svolením Městského úřadu města Mirovice, kde je tento soubor uložený.

KDYŽ BYLY POPRVÉ VYVĚŠENY PRAPORY S HÁKOVÝM KŘÍŽEM

Náměstí v Mirovicích | Foto a popiska na listu: Karel Hungr

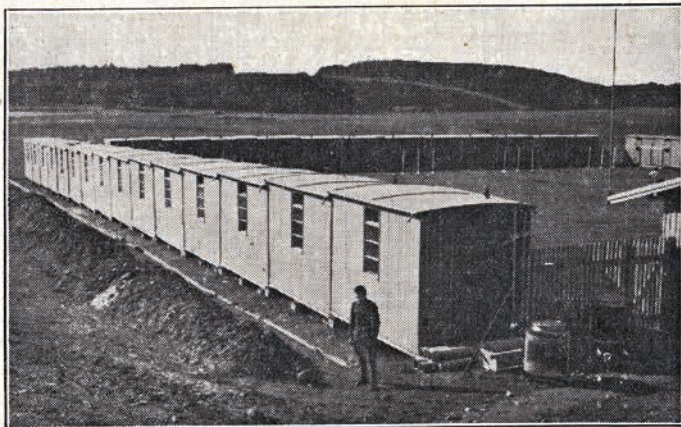

ŽIDÉ BYLI VYSTĚHOVÁNI A GHUDINA SE DĚLÍ O JEJICH POZŮSTATKY

Obyvatelé v Mirovicích | Foto a popiska na listu: Karel Hungr

V Praze v úterý 25. dubna 1939.

NÁRODNÍ POLITIKA

Politika, Praha.

Pracovní tábor v Mirovicích u Písku

Foto K. Hungr, Mirovice.

je zřízen ke stavbě silnice Mirovice—Orlík n. Vlt. Je rozložen na jižním úpatí vrchu Krahulík a obklopen ze tří stran schwarzenberskými lesy. Sestává z 50 domků.

Výstřižky z novin Národní politika ze dne 25. dubna 1939 | Koláž: Karel Hungr

ZA LETY U PARAPLETE BYL ZŘÍZEN KONCENTRAČNÍ TÁBOR

Tábor v Letech u Písku | Foto a popiska na listu: Karel Hungr

OPEVNĚNÍ ČS.ARMÁDY PODÉL VLTAVY BYLA NĚMCI ROZSTŘÍLENA

Objekt opevnění čs. armády, tzv. řopík, poblíž tábora v Letech u Písku | Foto a popiska na listu: Karel Hungr

ESKORTOVÁNÍ ZATČENÝCH DO LETOVSKÉHO KONCENTRÁKU

Skupina mužů s četníky procházející Mirovicemi | Foto a popiska na listu: Karel Hungr

RUČNĚ DOBÝVANÝ KÁMEN NA STAVBU SILNICE

Místo poblíž tábora v Letech u Písku, kde od poloviny roku 1942 pracovali věznění muži, ženy i starší děti | Foto a popiska na listu: Karel Hungr

VĚZNI BYLI OBLÉKÁNI DO STEJNOKROJŮ BÝVALÉ ČS. ARMÁDY

Neznámý muž vězněný v táboře v Letech u Písku | Foto a popiska na listu: Karel Hungr

SILNICE STAVĚNÁ VĚZNI TĚMĚŘ RUKAMA

Místo poblíž tábora v Letech u Písku, kde od poloviny roku 1942 pracovali věznění muži, ženy i starší děti | Foto a popiska na listu: Karel Hungr

Za Lety pod lesem vrchu Krahulec/523 m nad mořem/ byl zřízen : koncentrační tábor. Bylo to 50 dřevěných chat a jedna dřevostavba - jednoposchodový dům pro kuchyn, sklad, kancelář a ubytovna pro dozorní stráž. Sem byli dopravováni a zavíráni lidé, kteří Němcům nevyhovovali. U Žďakova byl projektován most přes řeku Vltavu a stavba silnice Tábor- Plzeň. Stavba silnice v úseku Žďakov - Lety měla procházeti dvěma vysokými skalnatými vrchy. A tady museli lidé, uvězněni v tomto táboře, pracovat nejprimitivnějším způsobem: kopač, lopata, kolečko, ruce a nohy. Strava zde byla chudá, přidělova-
 va. A z tohoto chudého přidělu ještě četniční strážci ubírali pro své přilepšení. V chatách postavených ze syrových prken, po letním období vyschlých, se utvořily mezi prkny škvíry a v zimě jimi profukoval mrazivý vítr. Za celý den v práci a i v noci promrzali vězni v těchto chatách, což s nedostatečnou stravou i oděvem mělo za následek, že zde vypukla epidemická nemoc tyfus a uplavice. A tak zde umírali lidé bez lékařské pomoci. Umrtnost vystoupila až na 15 až 24 lidí za den. To však Němcům nevadilo. Pilně doplňovali stav novými vězni. Lidé, kteří přišli do tohoto zamořeného prostředí, stále rychleji umírali, až nakonec přešla nákaza hranic koncentráku a plížila se do okolí. Tak nakonec museli Němci z obavy, že se epidemie lavinovitě rozšíří, koncentrák spáliti. Kolik lidí zde zahynulo, se nikdy nezjistilo, ale bylo jich mnoho. Mrtvé vozili napřed na hřbitov v Mirovicích, pohřbívali je i na místech u rybníka v blízkosti koncentračního tábora. Ale když počet mrtvých stále vzrůstal, vozili je nakladním autem do vzdálených obcí, kde byly hřbitovy. Mrtví byli pohřbívaní vždy hromadně za zdmi hřbitovů a často v noci. Mezi vězňenými bylo mnoho lidí cikánského původu. Příbuzní těchto nešťastníků jezdili dlouho po osvobození Československa Sovětskou armádou - až také ze Slovenska a Zakarpatské Ukrajiny do Mirovic a pátrali po osudech svých otců, mužů, bratrů nebo synů. Když se dověděli, jak kruté s nimi bylo je jejich strážci zacházeno, vyhledávali tyto strážce a chtěli se jim pomstít. Bývali četníci - vězňenští strážci u vědomí svých činů, byli velmi ostražití a měnili velmi často své bydliště i jména. Po válce byla provedena asanace údolí a rybníka, kde koncentrák stál. Velitel asanační čety pronesl obavu, že nákaza z rybníka a jeho potůčku vnikne do spodních vod pramenů a může po šestiletém periodickém období proniknouti do mirovického údolí. V Mirovicích opravdu do studny u jatek vnikla nákaza ^{studny} tyfu. Onemocnělo zde více lidí, kteří vodu z této ^{studny} používali.

Zdravotníci rychle tuto nákazu likvidovali, ale původ asi podle předpovědi z ohniska bývalého koncentráku pocházel.

Do dnes příbuzní ztracených nešťastníků dojíždějí do Mirovic a okolí na hřbitovy s kyticemi na hroby, přes to, že s určitostí ani nevědí, zda zde opravdu leží ten "jejich."

Velitelem tohoto tábora byl státní kapitán Janovský, byl zde také mirovický četník Pešek